

DOI: [10.32702/2307-2105-2022.1.86](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.1.86)

УДК:658.14:334.012.61-022.51

*Н. В. Гришук,
к. е. н., старший викладачкафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця
ORCID ID: 0000-0002-3960-7841*

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО КРЕДИТУВАННЯ ПРЕДСТАВНИКІВ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

*N. Hryshchuk
PhD in Economics, Senior Lecturer of the Department of Finances, Banking and Insurance,
Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia*

FEATURES OF MODERN LENDING OF SMALL AND MEDIUM REPRESENTATIVES BUSINESS

У статті розкрито роль та значення малого бізнесу для української економіки, висвітлено основні проблеми його розвитку, включаючи доступну фінансову підтримку в умовах нестабільної економіки. Розглянуто джерела фінансового забезпечення підприємств малого бізнесу. Охарактеризовано форми фінансового забезпечення. Проаналізовано роль кредитного ринку в забезпеченні підприємств малого бізнесу банківськими кредитами, розглянуто дослідження вітчизняних науковців цього питання. Акцентовано увагу на державній фінансовій підтримці, банківському і комерційному кредитуванню, фінансовому лізингу, програмам фінансування міжнародних фінансових інституцій, грантовому та венчурному фінансуванню. Виділено особливості та обґрунтовано основні недоліки існуючих фінансових джерел, а також запропоновано найбільш ефективні в економічних умовах підходи фінансування діяльності підприємств малого бізнесу України. Розкрито роль та значення малого бізнесу для української економіки, висвітлено основні проблеми його розвитку, включаючи доступну фінансову підтримку в умовах нестабільної економіки. Доведено, що сучасне аграрне виробництво, в тому числі і суб'єкти малаго підприємництва, нерозривно пов'язані із застосуванням банківських кредитів. Найбільш традиційними джерелами поповнення фінансових ресурсів малих підприємств є банківське кредитування. З метою виявлення оптимальних напрямів державної підтримки досліджено програми бюджетного фінансування. Запропоновано заходи для стабілізації конкурентного середовища серед різних форм господарювання для малих аграрних підприємств в Україні. В подальшому очікується, що удосконалення механізмів фінансування через інструменти державної підтримки, а також використання сучасних нетрадиційних форм фінансового забезпечення дозволить розширити доступність джерел фінансування для малого бізнесу та активізує їх розвиток.

The article reveals the role and importance of small business for the Ukrainian economy, highlights the main problems of its development, including available financial support in an unstable economy. Sources of financial support of small businesses are considered. Forms of financial security are described. The role of the credit market in providing small businesses with bank loans, the study of domestic scientists on this issue. Emphasis is placed on state financial support, bank

and commercial lending, financial leasing, financing programs of international financial institutions, grant and venture financing. The peculiarities and substantiation of the main shortcomings of the existing financial sources are singled out, and also the most effective in economic conditions approaches of financing of activity of the small business enterprises of Ukraine are offered. The system of financial support for small businesses should be built in such a way as to ensure not only quantitative but also qualitative development, which can be achieved by taking into account the specifics of financial and credit support, as well as based on objectives: to ensure current activities or investment and innovation development. To date, Ukraine has a problem with limited access to finance for small businesses and high interest rates.

The role and importance of small business for the Ukrainian economy are revealed, the main problems of its development are covered, including available financial support in the conditions of unstable economy. It is proved that modern agricultural production, including small businesses, are inextricably linked with the use of bank loans. The most traditional sources of replenishment of financial resources of small businesses are bank lending. In order to identify the optimal areas of state support, budget funding programs have been studied. Measures to stabilize the competitive environment among various forms of management for small agricultural enterprises in Ukraine are proposed.

It is expected that the improvement of financing mechanisms through state support instruments, as well as the use of modern non-traditional forms of financial support will increase the availability of funding sources for small businesses and intensify their development.

Ключові слова: *малий бізнес; фінансування; форми фінансового забезпечення; інвестиційно-інноваційний розвиток підприємства; кредитування; фінансовий лізинг; венчурне фінансування.*

Key words: *small business; financing; forms of financial support; investment and innovation development of the enterprise; lending; financial leasing; venture financing.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Мале підприємництво в реаліях сьогодення є найбільш динамічним елементом цілісної структури національного господарства. Його значуща роль в умовах ринкової системи господарювання полягає в тому, що воно є одним із провідних секторів економіки оскільки формується на засадах дрібнотоварного виробництва, забезпечує наповненість ринку споживчими товарами і послугами повсякденного користування, а, отже, і попит, реалізацію інновацій, створює додаткові робочі місця. Формує новий соціальний прошарок підприємців-власників, сприяючи при цьому послабленню монополізму, розвитку конкуренції. Малі підприємства забезпечують гнучкість та стійкість економічної системи, швидко адаптуються в соціумі та проявляють ініціативу залежно від бажань клієнтів. Для забезпечення мобільності в системі господарювання підприємствам малого агробізнесу потрібно постійно здійснювати інвестиції у власний розвиток, а отже ефективно використовувати фінансові ресурси. Однак через специфіку діяльності у таких типізованих підприємств часто виникають проблеми із залученням доступних джерел фінансування та їх диверсифікацією. А отже, динамічне функціонування та успішний розвиток агропідприємств малого бізнесу в країні великою мірою залежить від стану їх фінансового забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розвідки атлантів економічної науки О. Гудзь, М. Дем'яненко, Н. Давиденко, І. Зеліско, М. Маліка, Г. Калетніка, Л. Вдовенко, О. Радченко з проблем фінансового забезпечення діяльності формують за типізованим поділом, їх вагомих внесоків до дослідження особливостей їх діяльності збагатили науку. Однак постійні зміни законодавчої бази та нестабільність економічної ситуації зумовлюють необхідність подальшого дослідження та більш ґрунтовного вивчення даної проблематики.

Метою статті є дослідження та обґрунтування підходів до фінансового забезпечення діяльності підприємств малого бізнесу в умовах нестабільної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільськогосподарське виробництво впродовж останніх років вважається драйвером економічного розвитку, що демонструє позитивну щорічну динаміку за виключенням років негативного впливу природно-кліматичних умов. Загалом даний сектор економіки виступав своєрідною точкою опори для економіки України у складні кризові роки. [7, с. 58]. Роль і значення підприємств малого бізнесу, як сегмента сектора може розглядатися з погляду внеску у економічний розвиток держави (збільшення кількості платників податків та підвищення рівня стабільності) та з погляду суспільного розвитку (зниження рівня безробіття та зниження рівня злочинності). Важливість типізованих підприємств можна визначити вдаючись до показників, як: кількість малих підприємств у країні; їх частка; кількість зайнятих працівників на малих підприємствах; обсяг реалізованої продукції (товарів, робіт, наданих послуг) малими

підприємствами; частка обсягу виготовленої ними продукції в загальному ВВП країни та інші. [2, с. 47].

Підприємства малого бізнесу відіграють в Україні важливу роль – не тільки підвищують конкурентоспроможність національної економіки й сприяють відновленню стійкого зростання, але і допомагають у формуванні рівних умов для підприємців та інвесторів в країні. Вони є основою української економіки, 99,98% юридичних осіб та ФОП, зареєстрованих в Україні, належать до суб'єктів підприємств малого бізнесу. У даному сегменті ринку здійснює комерційну діяльність понад 6,9 млн осіб, або близько 82% від усіх зайнятих, припадає 65% обсягу реалізації товарів, робіт та послуг та 64% валової доданої вартості [10].

З 2012 року економіка України перебувала в стагнації, а з середини 2014 року впала в глибоку рецесію. В результаті обмеженість фінансових ресурсів стала основним стримуючим фактором для розробки і проведення економічної політики з підтримки підприємств малого бізнесу впродовж 2020 року (рис. 1). Недостатність фінансування є однією з основних проблем, що є завадою їх функціонування та подальшого конкурентоспроможного розвитку.

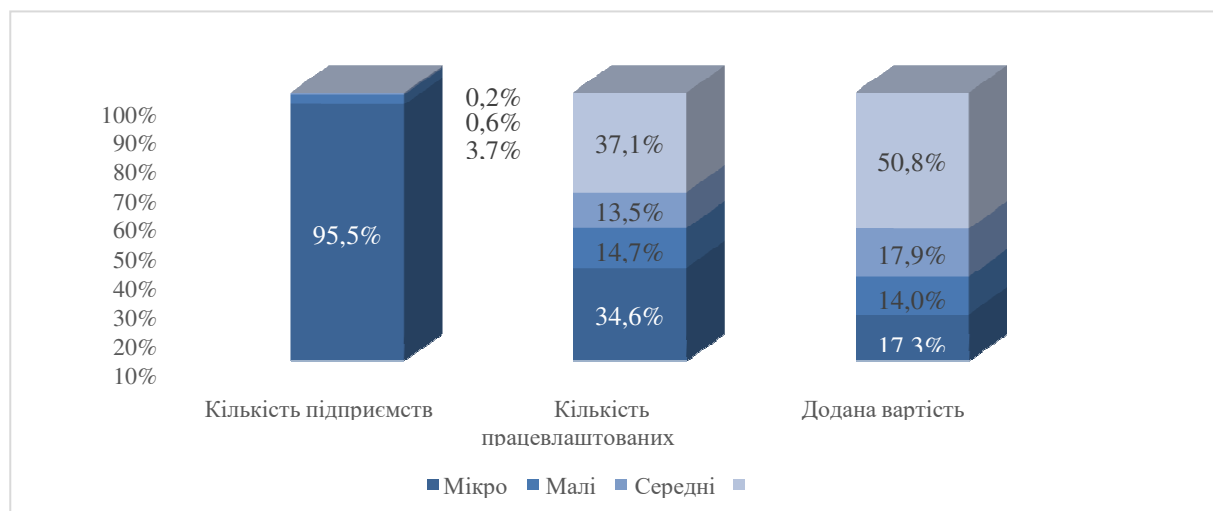

Рис. 1. Характеристика діяльності малих підприємств в Україні у 2020 р.

Джерело: побудовано автором за даними [10]

Найбільше малих підприємств зосереджено в оптовій та роздрібній торгівлі й авторемонті (27%), сільському господарстві – 15 %, промисловості – 11,6 %, операціях з нерухомим майном – 10,2 %, професійній, науковій та технічній діяльності – 8,3 %, будівництві – 8,2 %.

Однією з важливих проблем ефективного стабільного функціонування малих підприємств та їх інноваційно-інвестиційного розвитку є можливість забезпечення необхідними обсягами фінансового забезпечення.

За своїм економічним змістом поняття «фінансове забезпечення» досить близьке до поняття «фінансування», під яким розуміють виділення коштів на розвиток певної діяльності (табл. 1).

Таблиця 1

Джерела та форми фінансування поточної діяльності розвитку підприємств малого бізнесу*

Джерела та форми фінансування підприємств малого бізнесу			
1.	Самофінансування (виступає основою започаткування й розвитку бізнесу)	чистий прибуток; амортизаційні відрахування; страхові суми відшкодування збитків; імобілізовані надлишки основних та обігових коштів, нематеріальних активів тощо.	
	2.	Пайове фінансування (акціонування)	залучення коштів на фінансування проекту шляхом випуску акцій.
		3.	Бюджетне фінансування (у рамках державних цільових програм і фінансової підтримки)
	надання гарантії та поруки за кредитами;		
надання кредитів, у тому числі мікрокредитів, для започаткування і ведення власної справи;			
надання позик на впровадження нових технологій;			
компенсація видатків на розвиток кооперації між МСБ та великими підприємствами;			
4.	Кредитне фінансування	фінансова підтримка впровадження енергозберігаючих та екологічно чистих технологій тощо.	
		банківський кредит,	
		облігаційні позики,	
		інвестиційний кредит, товарний кредит та факторинг	

5.	Лізинг	майнові відносини, що виникають при передачі предмета лізингу (рухомого і нерухомого майна) в тимчасове користування на основі його придбання і здачу в довгострокову оренду
6.	Фінансування за участі міжнародних фінансових інституцій	фінансування проектів від ЄБРР, ЄІБ, НУФ, міжнародними та регіональними банками розвитку, фінансування проектів за участю експортно-кредитних агентств (ЕКА) та ін.
7.	Фінансування за рахунок коштів ЄС (грантове фінансування)	кредити на спорудження та реконструкцію об'єктів, які становлять інтерес для країн ЄС;
		підтримка проектів, які забезпечують значний внесок в економічне зростання і зайнятість в Європі;
		підтримка інноваційних підприємств (у т.ч. мікропідприємств), особливо на стадії стартапу чи виходу на нові ринки.

Джерело: систематизовано автором за: [12, 13,14,] та власних досліджень

Разом з тим, вживання терміну «фінансове забезпечення» означає дію в значенні задоволення, гарантування чи створення умов для успішного господарювання. На думку С.В. Усенко, «...фінансове забезпечення – це фінансове управління капіталом підприємства та діяльність, що пов'язана з його залученням, розміщенням та використанням» [14, с. 16]. Таке бачення фінансового забезпечення ґрунтується на виявленні джерел формування та векторів використання фінансових ресурсів підприємства. Продовжуючи думку попереднього автора, Міщук О.В. дає визначення, відштовхуючись від фінансування, результативною метою якого є економічне зростання та презентує фінансове забезпечення як «...комплекс заходів по забезпеченню економічного зростання фінансовими ресурсами через методи та форми, способи фінансування. Фінансове забезпечення не функціонує відокремлено від фінансування, яке пов'язано з визначенням необхідної кількості фінансових ресурсів для фінансового забезпечення економічного зростання» [15, с. 10].

У контексті створення умов для сприятливого розвитку малого бізнесу термін «фінансове забезпечення» більшою мірою відображає сутність досліджуваного економічного процесу.

Система фінансового забезпечення діяльності суб'єктів малого бізнесу має бути побудована таким чином, щоб забезпечувалася не тільки кількісний, але і якісний їх розвиток, що може бути досягнуто шляхом врахування особливостей фінансово-кредитного забезпечення, а також виходячи із цілей: на забезпечення поточної діяльності або інвестиційно-інноваційного розвитку.

До сьогодні в Україні існує проблема обмеженого доступу до фінансування підприємств малого бізнесу та високих процентних ставок. Низький відсоток господарюючих суб'єктів спроможний залучати іноземний капітал: 87% дрібних фірм та 82% середніх підприємств вказують на те, що вони не залучають іноземних інвестицій. Значна кількість підприємств малого бізнесу, які потребують кредиту (понад 70%) відмовляються від ідеї його отримання ще до подання заявки через високі відсоткові ставки та шерг надмірних вимог до застави.

Річна ефективна ставка відсотку по кредитах на розвиток для підприємств малого бізнесу у національній валюті коливається від 17,87% до 25,85%. У рейтингу 5-ти найбільш доступних кредитів на розвиток бізнесу в доларах США реальна ставка коливається від 9,35% до 13,85 % [12]. Найнижчі відсоткові ставки забезпечувалися, як правило, за рахунок підтримки відповідних банків міжнародними фінансовими організаціями.

Однією з ключових проблем, яка стримує розвиток аграрної галузі, є нестача дешевих довгострокових кредитів. Цілком погоджуємось із науковими твердженнями Л.О. Вдовенко, що доступ підприємств до кредитних ресурсів надає їм можливість розширення обсягів виробництва та переробки продукції; поповнення обігових коштів, а також освоєння інноваційних технологій, необхідних для забезпечення належного рівня їх конкурентоспроможності.

Підприємство, що використовує позиковий капітал, має більш високий фінансовий потенціал для власного розвитку (за рахунок формування додаткового обсягу активів) і можливості приросту фінансової рентабельності діяльності, однак, більшою мірою генерує фінансовий ризик і загрозу банкрутства [1, с. 94].

У структурі капіталу малих підприємств України протягом останніх років спостерігається тенденція зростання частки позикового капіталу та зменшення частки власного. Отже, для малого бізнесу характерним є переважаюча частка позикових джерел, в основному фінансування здійснюється за рахунок поточного кредитування.

Найбільш поширеним каналом небанківського фінансування суб'єктів малого бізнесу в Україні станом на сьогодні є мікрофінансування, запропоноване переважно кредитними спілками. За відсутності на ринку мікрофінансових установ, кредитні спілки є основними небанківськими фінансовими установами, які обслуговують фінансові потреби підприємств малого бізнесу. Приблизно одна п'ята частина позик від кредитних спілок виплачується на користь малих підприємств та сільськогосподарських потреб, і в багатьох випадках кредитні спілки можуть бути єдиним джерелом фінансування для дрібних фермерів у сільській місцевості. Фінансування спілок здійснюється за рахунок членських внесків та депозитів. Проте не всі кредитні спілки мають право приймати депозити, а деякі покладаються на квазі- депозитні інструменти. Поточні економічні та політичні проблеми, які істотно скоротили доходи населення, негативно впливають на фінансування сегмента ринку.

Слабка законодавча і нормативна база є ще однією перешкодою на ринку кредитних спілок в Україні, що, насамперед, виявляється у:

— відсутності надійного механізму захисту та гарантування вкладів членів кредитних спілок;

— необхідності законодавчого удосконалення системи державного регулювання і нагляду за діяльністю кредитних спілок;

— неузгодженості норм різних законодавчих документів, що регулюють діяльність кредитних спілок.

Ринок лізингу в Україні є нерозвиненим, а доступність таких продуктів залишається обмеженою. Ринок лізингу характеризується більш довгими строками погашення у порівнянні з кредитним портфелем. Більше половини лізингових позик мають строки погашення від 5 до 10 років, а ще близько 40% з терміном погашення від 2 до 5 років. Контракти з терміном погашення понад 10 років є рідкісними. Лізингові компанії переважно спрямовані на фінансування придбання транспортної та сільськогосподарської техніки й Лізингові компанії в основному фінансуються за рахунок позик банків, інших компаній та власних коштів.

Венчурний капітал на сьогодні все ще недостатньо представлений в Україні. Венчурні фонди працюють на підставі закону «Про інститути спільного інвестування». Чинна нормативно-правова база та нерозвиненість відповідної системи перешкоджає розвитку венчурного фінансування, обмежуючи участь інституційних інвесторів і державну пропозицію венчурного капіталу.

Часто венчурні фонди в Україні взагалі не переслідують ідею спільного інвестування. Вони створюються під активи одного клієнта або фінансово-промислової групи для реалізації короткострокових проектів або окремих фінансових схем. У багатьох випадках входження зовнішніх інвесторів в венчурний фонд не передбачається. Відповідно не відбувається входження іноземних інвесторів. Головними причинами цього є непрозорість системи та недосконалість законодавства, що не передбачає жорстких вимог до складу і структури активів венчурних фондів та операцій з ними, які характерні для інших ІСІ. Через це венчурні фонди дають можливість інвестувати кошти за кордон, реалізовувати вексельні схеми, отримувати кредити під заставу активів (наявність у портфелі однієї акції підприємства вже дає можливість відкрити для нього багатомільйонну кредитну лінію під низький процент).

Також такі фонди звільнені від сплати податку на прибуток та ПДВ дозволяють втаємничити власників бізнесу та походження капіталу. Одним з різновидів фінансового забезпечення інвестиційного розвитку малого підприємства є венчурне фінансування у формі залучення коштів зовнішнього інвестора до статутного капіталу підприємств, що реалізують інноваційні проекти. До джерел венчурного (ризикового) капіталу належать фінансові ресурси венчурних фірм і фондів, інституціональних інвесторів, особисті заощадження підприємця, родичів, друзів і знайомих, бізнес-ангелів, спеціалізованих фондів з підтримки науки, інновацій, розвитку технологій тощо. Фінансування на основі венчурного капіталу передбачає участь на паях інвесторів венчурного капіталу в капіталі венчурної фірми шляхом придбання акцій через варанти, опціони або через конвертовані цінні папери. Компанії, які вирости з нуля до світових лідерів завдяки венчурним інвестиціям – це: Apple, Cisco, Compaq, e-Bay, Google, HP, Intel, Microsoft, Sun Microsystems, Yahoo та інші. Всесвітньо відомі венчурні компанії, засновниками яких є українці – Paymentwall, Grammarly, Terrasoft [8].

Серед особливостей венчурного фінансування є надання коштів на безповоротній (безвідсотковій) основі, у вигляді паю у статутний фонд фірми; вкладники капіталу очікують у середньому від 3 до 5 років, щоб а вкладений капітал; інвестор стає співвласником венчурної фірми, а надані кошти – часткою її власних засобів.

Ще 2011 році було створено Державну інноваційну небанківську фінансово-кредитну установу «Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу», яка з економічної точки зору є державним венчурним фондом (до прав інституції входить можливість брати участь в інститутах спільного інвестування, фінансувати інноваційні проекти разом з іншими суб'єктами інноваційної діяльності, передбачені можливості державно-приватного партнерства щодо інвестування інноваційних підприємств). Проте, фактично даний фонд виявився не наповненим необхідними фінансовими ресурсами і жодного проекту не профінансував. Таким чином венчурний капітал є рідко доступним для українських підприємств малого бізнесу.

Факторингові операції фінансуються в основному за власні кошти факторів. Для того, щоб фактор міг надавати послуги класичного факторингу у його розпорядженні мають бути значні фінансові ресурси, акумулювати їх за рахунок тільки власних коштів надзвичайно складно.

Значно обмеженими є можливості здійснення зовнішнього фінансування власного капіталу. Відсутність належної системи регулювання та нестабільність на ринку фінансових інструментів перешкоджають поширенню використання таких гібридних інструментів збільшення власного капіталу як опціони, конвертовані облигації, варіанти, мезонінне фінансування (використовуються, як правило, для фінансування компаній на ранніх етапах розвитку, але зі значним потенціалом до зростання). Торговельні фінансові інструменти є доступними на ринку переважно у формі акредитивів, гарантій тавекселів.

Підприємства малого бізнесу не отримують достатньої підтримки від держави та місцевих чи регіональних бюджетів [13].

Основні засади державної підтримки спрямовані на забезпечення стабільного розвитку аграрного сектору національної економіки, послідовності та комплексності втілення державної аграрної політики органами місцевого самоврядування та органами державної виконавчої влади.

Державна підтримка ґрунтується на національних пріоритетах і узгоджується з інтеграцією України до ЄС та єдиного світового економічного простору. Основними елементами системи державної підтримки є сукупність організаційних, економічних і правових заходів, які мають на меті підвищення ефективності діяльності аграрного сектору економіки, забезпечення комплексного та стабільного розвитку сільських територій, розв'язання проблем соціальної інфраструктури.

Розглянемо основні тенденції фінансування АПК за програмними класифікаціями (табл. 2).

Таблиця 2.
Динаміка розподілу видатків на АПК за програмною класифікацією

Коди	Найменування видатків за програмною класифікацією	Роки			
		2017	2018	2019	2020
	Програми підтримки розвитку АПК	5448,1	4283,9	5963,3	4000
ЗАГАЛЬНИЙ ФОНД					
2801030	Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів	300	266	127,2	1200
2801180	Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі	55	-	-	-
2801230	Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств	-	210	800	400
2801350	Державна підтримка розвитку, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними	299,3	400	400	400
2801460	Надання кредитів фермерським господарствам	25		200	
2801540	Державна підтримка галузі тваринництва	170	2401	3500	4300
2801580	Фінансова підтримка с/г товаровиробників	1248,7	955	881,8	380
СПЕЦІАЛЬНИЙ ФОНД					
2801180	Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі	5	5	5	5
2801350	Державна підтримка розвитку хмелярства, овочівництва, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними	-	-	-	-
2801370	Збільшення статутного капіталу НАК «Украгролізинг» для закупівлі технічних засобів для агропромислового комплексу з подальшою передачею їх на умовах фінансового лізингу	-	-	-	-
2801460	Надання кредитів фермерським господарствам	40	43,1	44,5	67
2801490	Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу	3,8	3,8	4,8	4,7
2801540	Державна підтримка галузі тваринництва	-	-	-	-
2801560	Формування Аграрним фондом державного інтервенційного фонду, а також закупівлі матеріально-технічних ресурсів для потреб с/г товаровиробників	-	-	-	-
2801580	Фінансова підтримка с/г товаровиробників	3301,3	-	-	-

Джерело: узагальнено автором на основі даних [2; 10]

Також одним з важливих напрямків державної підтримки є здешевлення сільськогосподарських кредитів.

За підсумками року, із передбачених планових асигнувань за напрямом здешевлення кредитів, Мінекономіки згідно затверджених наказів та поданих реєстрів одержувачів бюджетних коштів фактично спрямувало уповноваженим банкам кошти у сумі 1 047,7 млн грн або 99,9 % від запланованих, які були перераховані на поточні рахунки позичальників.

Спрямовані бюджетні кошти отримали понад 4,2 тис. позичальників, які подали заявки до уповноважених банків.

Загальний обсяг кредитів, дивитись, залучений такими суб'єктами склав понад 143,5 млрд грн., з них компенсовано за рахунок бюджетних коштів – 24,8 млрд грн., у тому числі:

а) за видами кредитів:

- короткострокових – 11,6 млрд грн (46,7 %);
- середньострокових – 6,1 млрд грн (24,7 %);
- довгострокових – 7,1 млрд грн (28,6 %); б) за видами діяльності позичальників:
- галузь тваринництва – 4,5 млрд грн (18 %);
- інші галузі – 20,3 млрд грн (82 %) [4].

Далі в табл. 3 наведемо основну статистику залучення пільгових кредитів станом на 2020 рік.

Таблиця 3.
Стан залучення пільгових кредитів суб'єктами господарювання у 2020 році

Уповноважені банки	Кількість підприємств, що залучили кредити	Залучено пільгових кредитів			
		Всього	Короткострокові	Середньо строкові	Довго строкові
АТ КБ «ПриватБанк»	2026	1 681 642,6	869 865,2	435 680,0	376 097,4
АТ «ПрокредитБанк»	251	3 027 989,9	1 563 800,9	143 600,2	1 320 588,8
АТ «Креді Агріколь Банк»	139	1 418 861,9	833 489,0	308 747,4	276 625,6
АТ «Райфайзен Банк валь»	763	8 503 107,3	4 404 188,6	1 645 497,8	2 453 420,9
АТ «Ошадбанк»	560	2 484 841,4	274 389,5	1 897 179,3	313 272,7

Джерело: узагальнено автором на основі даних [11]

З табл. 3 бачимо, що найбільше кредитів надано наступними банками: Райффайзен Банк Аваль (112,2 млрд грн., з них компенсовано 8,5 млрд грн.), Креді Агріколь Банк (8,9 млрд грн., з них компенсовано 1,4 млрд грн.), ОТП Банк (5,2 млрд грн., з них компенсовано 1,6 млрд грн.), ПроКредит Банк (3,9 млрд грн., з них компенсовано 3 млрд грн.), Ощадбанк (2,6 млрд грн., з них компенсовано 2,5 млрд грн.), Приватбанк (1,7 млрд грн., з них усі компенсовано) та Укрексімбанк (1,6 млрд грн., з них компенсовано 1,4 млрд грн.).

Середні процентні ставки банків, з якими суб'єкти господарювання аграрної галузі залучали кредити, склали 18-22 % річних.

Лідерами серед областей, де найбільше компенсовано кредитів є Одеська (91,6 млн грн.), Харківська (71 млн грн.), Тернопільська (68,9 млн грн.), Вінницька (66,5 млн грн.) та Черкаська (65,4 млн грн.) області.

Із загальної кількості уповноважених банків, які підписали з Мінекономіки Меморандум про загальні засади співробітництва (36 банків), приймали участь у наданні компенсації за кредитами 33 комерційних банки.

Вище викладений матеріал дає нам підстави стверджувати, що не зважаючи на досить успішні поступки комерційних банків із кредитування, середні відсоткові ставки за кредит є досить високими. Тому Урядові програми підтримки суб'єктів господарювання АПК шляхом пільгового кредитування є мегатрендовими (табл. 4).

Таблиця 4.
Стан залучення пільгових кредитів суб'єктами господарювання агропромислового комплексу у 2020 році у розрізі областей

Область	Кількість підприємств, що залучили пільгові кредити	Залучено пільгових кредитів			
		Всього	Короткострокові	Середньострокові	Довгострокові
Вінницька	377	1 555 545,9	834 621,2	466 811,6	254 113,0
Волинська	102	790 860,8	434 426,4	250 679,6	105 754,8
Дніпропетровська	271	1 243 148,4	465 169,2	126 692,8	651 286,5
Донецька	116	586 934,5	134 619,2	369 448,4	82 866,9
Житомирська	104	382 317,2	196 502,6	95 636,4	90 178,2
Закарпатська	8	50 597,6	33 506,3	9 919,2	7 172,1
Запорізька	262	1 188 675,3	478 696,6	259 760,5	450 218,2
Івано-Франківська	44	448 577,5	293 835,3	44 370,0	110 372,2
Київська	108	1 324 281,0	800 239,9	301 852,9	222 188,2
Кіровоградська	381	1 172 367,5	521 669,5	226 708,8	423 989,2
Луганська	132	484 384,8	98 843,4	231 821,2	153 720,2
Львівська	110	765 473,3	448 021,4	119 964,7	197 487,2
Миколаївська	238	1 073 619,0	409 412,2	197 777,0	466 429,8
Одеська	312	1 732 207,0	1 123 256,7	184 313,1	424 637,1
Полтавська	346	1 602 791,5	475 977,7	503 984,2	622 829,7
Рівненська	63	669 811,6	286 545,1	218 253,5	165 012,9
Сумська	157	1 163 994,7	496 463,9	283 630,0	383 900,8
Тернопільська	138	1 695 972,1	835 562,2	371 058,0	489 351,9
Харківська	218	1 359 231,2	723 936,6	206 125,3	429 169,4
Херсонська	165	1 138 443,8	480 845,7	227 348,9	430 249,2
Хмельницька	182	1 641 368,8	830 192,6	523 302,1	287 874,1
Черкаська	233	1 561 015,0	543 828,4	548 801,6	468 385,1
Чернівецька	36	486 886,7	279 329,1	195 359,1	12 198,5
Чернігівська	128	665 295,5	356 198,2	151 256,9	157 840,4
Всього	4 231	24783800,5	11581699,2	6114875,9	7087225,5

Джерело: узагальнено автором на основі даних [11]

Компенсація надається одержувачам за нараховані та сплачені у поточному році відсотки за користування кредитами у розмірі 1,5 облікової ставки Національного банку, що є дієвим на дату нарахування відсотків, але не вище від розміру, передбаченого кредитним договором, зменшеним на 1 відсотковий пункт.

При цьому компенсації підлягають відсоткові ставки за кредитом:

- залученим до одного року, обсяг якого не перевищує 500 тис. грн., для покриття виробничих витрат;
- залученим до 3 років, обсяг якого не перевищує 9 млн грн., для придбання основних засобів с/г виробництва, здійснення витрат, пов'язаних із будівництвом і реконструкцією виробничих об'єктів сільськогосподарського призначення.

Відповідно до Урядової програми підтримки суб'єктів господарювання АПК шляхом здешевлення кредитів у 2021 році використання коштів, що передбачені у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів, згідно до Наказу Міністерства розвитку

економіки, торгівлі та сільського господарства України від 4 червня 2020 року № 1049 «Про затвердження форм документів щодо здійснення фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів», державна підтримка надасть доступ сільськогосподарським виробникам до пільгових кредитів та зменшить їх вартість до 5 %.

Кредити надаватимуться на придбання землі, поточні та капітальні інвестиції та на розвиток тваринництва. Постанова пропонується внести змін щодо отримання державної підтримки шляхом здешевлення кредитів. Зокрема, для оптимізації програми підтримки та забезпечення прозорості буде запроваджене обмеження за кредитними субсидіями у розмірах:

- до 15 млн грн на 1 суб'єкта в тваринництві;
- до 5 млн грн – позичальникам, які мають чистий дохід до 20 млн грн.

Спрямування коштів відбуватиметься через уповноважений банк (один клієнт – один уповноважений банк). Компенсація не надаватиметься учасникам за кредитами, які здешевлюються за програми «Доступні кредити 5-7-9 %».

У 2020 році була започаткована державна кредитна програма «Доступні кредити 5-7-9%» з метою спрощення доступу суб'єктів малого бізнесу до банківського кредитування, яка поки що не користується значним попитом з боку суб'єктів господарювання. Впродовж 5 місяців року, що минув, кредити на умовах Програми отримали 1140 підприємців на загальну суму 1,451 млрд грн. Контроль за реалізацією програми покладений на Фонд розвитку підприємництва – фінансову установу, засади для функціонування якої були закладені ще в 1996 році в рамках реалізації програми Федерального Уряду Німеччини «ТРАНСФОРМ» з підтримки процесу реформ в Україні.

Порядок використання коштів державного бюджету для фінансової державної підтримки суб'єктів малого підприємництва затверджується відповідно до вимог бюджетного законодавства [4]. До державних позичальників малого бізнесу, в першу чергу, належать Регіональні фонди підтримки підприємництва (РФПП), які створюються на обласному й районному рівнях.

Також до найбільш традиційних джерел поповнення фінансових ресурсів малих підприємств є банківське кредитування. Сучасне аграрне виробництво нерозривно пов'язане із застосуванням банківських кредитів. За даними дослідження І. Зеліско, банківські кредити є важливим джерелом фінансових ресурсів для аграрних формувань, за рахунок яких можуть поповнюватися виробничі запаси [5, с. 78]. Щодо ролі кредитного ринку в забезпеченні банківськими кредитами сільськогосподарських підприємств даний автор акцентує увагу на тому, що: «...за допомогою банківських кредитів на ринку кредитних послуг здійснюється переливання тимчасово вільного капіталу у в найбільш прибуткові галузі національної економіки з нетривалим терміном колообігу виробництва» [5, с. 79].

Отже, для формування, розвитку й розширення власної справи комерційні банки пропонують підприємствам малого бізнесу численні кредитні програми, а саме: інвестиційне кредитування, багаторазові кредити на будь-які потреби за одним об'єктом застави, кредит на придбання основних засобів і нематеріальних активів, кредит на придбання обладнання й автотранспорту, кредит на поповнення обігових коштів і поточні потреби, програма експрес-кредитування тощо.

Разом з цим, можливості отримати банківський кредит є обмеженими з багатьох причин. Банки застосовують дискримінаційний механізм по відношенню до сільськогосподарських підприємств, шляхом підвищення відсоткових ставок за кредитами, порівняно із суб'єктами господарювання інших галузей національної економіки. Серед них – незацікавленість банків у видачі невеликих за розмірами кредитів, складна процедура прийняття рішень про кредитування, відсутність у малого підприємства заставного майна, небажання позичальників надавати банку інформацію про свій бізнес тощо.

Серед усіх джерел фінансування особливе місце відводиться інвестиційному кредиту. Специфікою інвестиційного кредиту є те, що він здебільшого довгостроковий, має саме інвестиційний характер і потребує:

- 1) ретельного оцінювання інвестиційних намірів позичальника, що передбачає детальний аналіз ТЕО інвестиційних заходів за проектом;
- 2) встановлення плати за кредит нижче рівня доходності за інвестиціями; розрахунку терміну кредитування залежно від терміну окупності інвестицій;
- 3) погашення позики та відсотків лише за рахунок доходів, які одержує інвестор від реалізації інвестиційного проекту.

Найпоширенішим видом інвестиційного кредиту є банківський інвестиційний кредит. Основні критерії, яким позичальник повинен відповідати для отримання інвестиційного кредиту: стабільний фінансовий стан; професіоналізм позичальника (досвід залучення подібного виду фінансування в минулому, кваліфікація персоналу); участь власними коштами (як правило, не менше 25%); позитивна кредитна історія (сумлінне виконання зобов'язань перед кредиторами); платоспроможність (будується прогноз грошових потоків за проектом, а також оптимальний графік погашення кредиту).

Сучасною формою товарного кредиту виступає фінансовий лізинг, що передбачає придбання майна і передачу його фізичним або юридичним особам на договірних умовах на визначений строк (не менше 1 року) за встановлену плату з правом викупу майна лізингоотримувачем. Це дозволяє підприємцям зменшити витрати щодо придбання засобів виробництва, а потім за рахунок прибутків, отриманих від діяльності з використання майна, виплачувати решту його вартості. Найчастіше ця форма фінансування стосується придбання устаткування, переважно сільськогосподарської техніки. Для фінансування малих підприємств залучаються й кошти міжнародних кредитних організацій у формі кредитування або грантової підтримки.

У період 2014-2020 рр. відбувалась загальна зміна підходів ЄС до фінансування суб'єктів малого

підприємства від одноразового грантового фінансування до більш широкого використання інноваційних фінансових інструментів. Метою зміни є зміцнення довгострокової доступності фінансування, максимізувати довготривалий ефект коштів ЄС. Цьому сприяє рушійний характер схем фінансових інструментів ЄС (наприклад, кошти, надані у вигляді позикових гарантій, у випадку успішного їх використання можуть бути трансформовані в акціонерний капітал).

Дуже знаково, що сьогодні для українських підприємств відкриті наступні міжнародні програми, що призначені для грантового фінансування малого бізнесу: HORIZON 2020 UKRAINE, COSME, «Підтримка малого бізнесу в країнах Східного партнерства», «Можливості для малого та середнього бізнесу», East Invest, «Консультації для малого бізнесу», програми посольств та урядів окремих країн тощо [10]. Беззаперечним та основним інвестором для України є Європейський Союз.

Розглядаючи джерела фінансування суб'єктів малого підприємництва, нам варто перелічити їх переваги та вказати на недоліки (табл. 6).

Таблиця 6.
Переваги та недоліки форм фінансування малих підприємств

Форми фінансування	Переваги	Недоліки
Самофінансування	- відносно швидке залучення; - низький ризик неплатоспроможності та банкрутства підприємства; - не вимагає сплати будь-якого позикового відсотка.	- обмеженість внутрішніх інвестиційних ресурсів; - можливі небажані фінансові наслідки для підприємства, за умови некваліфікованого управління.
Державне фінансування	- відносно недорогий вид Фінансування.	- довготривалий процес надання коштів; - труднощі в отриманні фінансування.
Банківське кредитування	- значна кількість спеціальних банківських продуктів; - можливість отримати значні за обсягами фінансові ресурси; - тривалий термін кредитування.	- високі відсоткові ставки; - необхідне забезпечення по кредиту; - труднощі в отриманні; - тривалий термін розгляду заявки; - зниження фінансової стійкості підприємства.
Лізинг	- забезпечує отримання обладнання без його повної оплати; - використання фінансових ресурсів; - відсутність застави та поручителів; - знижує базу оподаткування.	- велика сума першого лізингового платежу (до 30 % вартості майна); - можливе моральне старіння предмета лізингу; - ризик, пов'язаний з пошкодженням предмета лізингу;
Факторинг	- швидкість отримання коштів; - аутсорсинг дебіторської заборгованості.	- висока вартість послуг; - обмежена пропозиція спеціалізованих факторингових продуктів для малого бізнесу.
Венчурне фінансування	- відсутність без надання підприємствами застави.	- зміна структури власності; - застосовується для реалізації лише високоефективних проєктів.
Грантове фінансування	- дозволяє отримати достатню суму коштів на тривалий період; - отримання грантів на безповоротній основі.	- процес прийняття рішень щодо надання гранту, як правило, є досить тривалим; - грантові кошти надходять поетапно і повільно.

Джерело: систематизовано автором за даними [13, с. 14] та власних досліджень

При наданні фінансової підтримки суб'єктам малого бізнесу кредитори чи інвестори оцінюють ризикованість своїх вкладень. При цьому увагу звертають на три основні складові: ефективність використання та примноження

власного капіталу; забезпечення платоспроможності шляхом регулювання величини та структури майна й капіталу підприємства; забезпечення ліквідності активів. Перелічені складові формують кредитоспроможність підприємств і довіру з боку кредиторів. Їх враховують також при визначенні рейтингів малих підприємств при наданні державної підтримки на конкурсній основі.

Важливим також є правильний вибір форм фінансування за різних цілей підприємства – поточної діяльності чи розвитку. В останньому випадку існують широкі можливості отримання міжнародної фінансово-кредитної допомоги чи грантового безповоротного фінансування. Для реалізації цікавих інноваційних ідей або стартапів все більше застосовують нетрадиційні форми фінансування.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Дослідження показали, що поточна ситуація в Україні вимагає нових підходів до проведення реформ і формування політики. Формування ринкової економіки в Україні пов'язане із зростанням підприємницької активності. Визначаючи важливу роль малого підприємництва в сучасній економіці України, слід зазначити, що

структура фінансування його поточної діяльності та інвестиційного розвитку є неоптимальною. Подальше удосконалення механізмів фінансування через інструменти державної підтримки, а також використання сучасних нетрадиційних форм фінансового забезпечення дозволить розширити доступність джерел фінансування для малого бізнесу та активізує їх розвиток. Система фінансового забезпечення підприємств малого бізнесу повинна бути побудована таким чином, щоб забезпечувався не тільки кількісний, але і якісний їх розвиток, виходячи із цілей їх діяльності.

Розвиток саме малого бізнесу є одним із найперспективніших засобів створення конкурентної ринкової системи. Заснування власного підприємства стримується головним чином складнощами безпосередньо відкриття власної справи.

На наш погляд першочерговими заходами ефективної підтримки та визначення головних перспектив розвитку малого бізнесу є:

1) державна підтримка: сприяти формуванню сприятливого підприємницького клімату (привести чинні нормативно-правові акти місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування у відповідність до принципів державної регуляторної політики; розробити механізм часткового відшкодування з місцевих бюджетів відсоткових ставок за кредитами, залученими суб'єктами малого та середнього підприємництва для реалізації інвестиційних проектів;

2) кооперування та самоорганізація малого бізнесу на політичних та економічних засадах, а саме: спілки, асоціації, громадські об'єднання, кооперативи, мережі, стимулювати проведення регіональних конкурсів (тендерів) щодо закупівлі товарів та надання послуг малими підприємствами за кошти державних та місцевих бюджетів, а також участь підприємців у виконанні регіональних замовлень;

3) міжнародна допомога (фінансова, технічна, у підготовці кадрів): розробити механізми надання матеріальної допомоги малим підприємствам, що виробляють екологічно чисту продукцію сільського господарства,

займаються її переробкою та експортом; сприяти переорієнтації вивільненої робочої сили на нові види діяльності у сільському господарстві та у сфері розвитку «зеленого туризму»; сприяти залученню безробітних, зареєстрованих у містах, до працевлаштування на новостворених робочих місцях у сільській місцевості.

Список літератури.

1. Вдовенко Л.О. (2011) Необхідність аграрних підприємств у кредитному забезпеченні. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. 2011. Вип. 2. Ч. 1. С. 94-98.

2. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 10.04.2021).

3. Забарна Е.М. Специфіка малого підприємництва в соціально- економічному розвитку регіонів України. *Економічний форум*. 2016. № 2. С. 101-108.

4. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва: Закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17> (дата звернення 10.04.2021)

5. Зеліско І.М. (2013) Фінансове забезпечення діяльності інтегрованих аграрних формувань: монографія. Київ: ЦП «Компринт», 2013. 433 с.

6. Інформаційне агентство «ЛІГА:ЗАКОН». Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про кредитні спілки»: веб-сайт. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH4XX00A.html (дата звернення: 10.04.2021)

7. Калетнік Г.М., Гончарвук І.В., Ємчик Т.В., Лутковська С.М. (2020) Аграрна політика та земельні відносини: підручник. Вінниця: ВНАУ, 2020. 307 с.

8. Колісниченко П.Т. (2017) Інноваційна діяльність підприємств малого та середнього бізнесу в Україні: тенденції та перспективи. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2017. № 4 (60). С. 47-51.

9. Новое Время: Бизнес. Как МСП в Европе находят инвестиции и финансирование: веб-сайт. URL: <http://biz.nv.ua/finance/kak-msb-v-evrope-nahodjat-investitsii-i-finansirovanie-914654.html> (дата звернення 10.04.2021).

10. Огляд МСП в Україні 2018/2019: Фокус на європейській інтеграції: веб-сайт. https://drive.google.com/file/d/1I2ckLnFpxcbePvy_ymQIJMi5Wci5RKxP/view (дата звернення 10.04.2020)

11. Офіційний сайт Міністерства фінансів України: веб-сайт. URL: <http://www.minfin.gov.ua/> (дата звернення 10.04.2021)

12. Оксенюк К.І. (2017) Фінансове забезпечення розвитку малого підприємництва в Україні. *Молодий вчений*. 2017. № 7 (47). С. 440-443.

13. Усенко С.В. (2001) Экономические аспекты развития малого предпринимательства в Украине. *Экономика и управление*. 2001. № 6 (31). С. 16-17.

14. Мішук О.В. (2011) Фінансове забезпечення економічного зростання: теоретичний аспект. *Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції*. 2011. № 2. С. 9-12.

References.

1. Vdovenko, LO (2011), "The need for agricultural enterprises in credit security", - *Bulletin of the Chernivtsi Trade and Economic Institute*, vol. 2, no. 1, pp. 94- 98.

2. State Statistics Service of Ukraine (2022), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 10 Jan 2022).

3. Zabarna, EM (2016), "Specifics of small business in the socio-economic development of the regions of Ukraine", *Economic Forum*, vol. 2, pp. 101 - 108.

4. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine “On Development and State Support of Small and Medium Business in Ukraine”, available at: <http://zakon.rada.gov.ua> (Accessed 10 Jan 2022).
5. Zelisko, IM (2013), Finansove zabezpechennia diial'nosti intehrovanykh ahrarnykh formuvan' [Financial support activities of integrated agricultural formations], Kompyrnt, Kyiv, Ukraine.
6. LIGA:ZAKON (2017), “Explanatory note to the draft Law of Ukraine “On Credit Unions”, available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH4XX00A.html (Accessed 10 Jan 2022).
7. Kaletnik, G.M. Goncharvuk, I.V. Emchik, T.V. and Lutkovska, S.M. (2020), Agrarna polityka ta zemelni vIdnosini [Agrarian policy and land relations], VInnitskiy natsionalniy agrarniy unIversitet, Vinnitsya, Ukraine.
8. Kolisnichenko, P.T. (2017), “Innovative activity of small and medium business enterprises in Ukraine: tendencies and prospects”, *Problems of system approach in economy*, vol. 4 (60), pp. 47-51.
9. Novoe Vremya (2021), “”, available at: <http://biz.nv.ua/finance/kak-msb-v-evrope-nahodjat-investitsii-i-finansirovanie-914654.html> (Accessed 10 Jan 2022).
10. SMEDO/BRDO (2020), “SME Review in Ukraine 2018/2019: Focus on European integration”, available at: https://drive.google.com/file/d/1I2ckLnFpxcbePvy_ymQIJMi5Wci5RKxP/view (Accessed 10 Jan 2022).
11. Ministry of Finance of Ukraine (2022), available at: <http://www.minfin.gov.ua/> (Accessed 10 Jan 2022).
12. Oksenyuk, K. (2017), “Financial support for the development of small business in Ukraine”, *A young scientist.*, vol. 7 (47), pp. 440-443. /.
13. Usenko, SV (2001), “Economic aspects of small business development in Ukraine”, *Economics and Management*, vol. 6 (31), pp.16-17. .
14. Mishchuk, OV (2011), “Financial support of economic growth: theoretical aspect”, *Scientific Bulletin: Finance, Banking, Investment*, vol.2, pp.9-12.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2022 р.